

SOMUNCU BABA’NIN YAŞADIĞI DÖNEMDE ANADOLU VE AKSARAY’A DAİR...

DR. MUSTAFA FIRAT GÜL

On dördüncü yüzyılda tarih sahnesinden çekilen Anadolu Selçuklu Devleti’nden sonra Osmanlı Devleti kurulmuştur. On beşinci yüzyılda ise İstanbul fethedilmiştir. Evet, iki yüzyılın Türkler açısından özetinin özeti budur. Ama 1300’lü ve 1400’lü yıllarda Anadolu’da daha pek çok şey yaşanmıştır. Genel hatlarıyla da olsa bu iki yüzyılı izâh etmeye çalışacağız.

Ders kitapları başta olmak üzere tarih kitaplarının tamamında Türklerin Anadolu’daki varlığı 11. Yüzyıldan itibaren başlatılır. 1064 Ani Zaferi ve 1071 Malazgirt Zaferi sonrasında Türkler Orta Asya’dan yeni yurtlarına akın akın gelmişlerdir. Oğuzlar’ın kurduğu Büyük Selçuklu Devleti’nin, ırkdaşlarının bu göçlerini iyi organize ettiği söylenebilir. Büyük Selçuklu Devleti göç edip gelen Türkler’i özellikle Bizans sınırında yaşaması için yönlendirerek iki fayda elde etmiştir. Birincisi sınırda yani Bizans’ın hemen yakınında çoğalan Türkler düşman toprağına saldırılar için önemli bir kaynak durumundaydı. İkincisi ise daha önceden yerleşen gruplarla herhangi bir sorun yaşamadan, kalabalık yüzünden çıkabilecek huzursuzlukları en aza indirme tedbiridir.

Büyük Selçuklu Devleti’nin Anadolu coğrafyasında doğan ve büyüyen devleti için Rum Selçuklu Sultanlığı, Türkiye Selçukluları ya da Anadolu Selçukluları ifadesi kullanılmıştır. Biz de pek çok araştırmacı gibi *Anadolu Selçuklu Devleti* ismini tercih ettik.

Anadolu Selçuklu Devleti’nin en önemli işlerine imza atan sultanlarından olan I. Alâeddin Keykubad’ın 1237’de vefatının ardından veliahdı olan ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan ile büyük oğlu Gıyâseddin Keyhusrev arasında taht kavgası oldu. Bu mücadele devam ederken Sâdeddin Köpek, hırsı yüzünden devletin değerli yöneticilerini bertaraf etti. Yine eski dönemlerle kıyaslandığında bâriz bir şekilde yeteneksiz, basiretsiz bir hükümdar olan II. Gıyâseddin Keyhusrev’in kararları ülkeye telafi edilemez yaralar açtırdı. Adaletsiz, isabetsiz kararlar yüzünden çok büyük bir Türkmen kitlesi olan Babaîler isyan etti. Moğollar da düşman bildiği ülkenin durumundan yani yönetimin zayıflığından, ülkedeki huzursuzluktan haberdar oldukları için harekete geçtiler¹.

3 Temmuz 1243 tarihinde (Sivas’ta, Zara ile Suşehri arasındaki yerde) vuku bulan

¹ Erdoğan Merçil, “Anadolu Beylikleri”, *TDVİA*, C.3, 1991, s.138.

Kösedağ Savaşı Anadolu Selçukluları'nın Moğollar karşısında ağır yenilgiye uğradıkları, kaderlerini belli eden savaştır². Bilindiği kadarıyla çok ciddi hatalar yapıldı ve zafer adeta Moğollara hediye edildi. Yenilgi sonrasında "Selçuklular Moğollar'a her yıl 3.600.000 dirhem (gümüş para, akçe), 10.000 koyun, 1000 sığır, 1000 deve vereceklerdi"³ ve bu yenilgiyle birlikte Anadolu'da artık Moğol dönemi başladı denilmektedir.

Nihayet 1243 yılında Kösedağ'da Moğollar karşısında uğradığı yenilginin ardından Anadolu Selçuklu Devleti hızlı bir çöküş devresine girdi ve İlhanlılar'a tâbi oldu⁴.

14. asrın başlarından itibaren artık Anadolu Selçuklu Devleti kalmamış, 1299 ya da 1302 tarihinde kurulan Osmanlı Devleti başta olmak üzere beylikler tarih sahnesine çıkmıştır. Bu beyliklerin sadece isimlerini yazacağız. İç Anadolu'da, Ermenek merkezli Karamanoğulları Beyliği, Denizli civarındaki İnançoğulları Beyliği, Karahisar (Afyon), Kütahya, Sandıklı, Akşehir ve Beyşehir'i içine alan uç bölgesinde, Selçuklu veziri Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin oğulları ve torunları tarafından kurulmuş olan Sâhib Ataoğulları, Muğla civarında Menteşeoğulları, Balıkesir civarında Karesioğulları, Kütahya civarında Germiyanogulları, Beyşehir ve Seydişehir civarında Eşrefogulları Beyliği, Manisa civarında Saruhanoğulları, İzmir civarında Aydınoğulları, Isparta civarında Hamidoğulları, Maraş civarında Dulkadiroğulları, Adana

civarında Ramazanoğulları, Kayseri ve Sivas civarında Eratnaogulları, Kastamonu civarında Çobanoğulları, Sinop civarında Pervaneogulları, Ordu civarında Taceddinoğulları⁵.

*"İlhanlılar'ın Anadolu valisi Çoban ve oğlu Timurtaş Anadolu'yu tamamen Moğol idaresi altına sokmak maksadıyla bu beylikleri ortadan kaldırmak istemiş ve kısmen başarılı olmuşlardır. Emîr Çoban'ın 1327'de İlhanlı Hükümdarı Ebû Saîd Bahadır Han tarafından öldürülmesi sonucu Timurtaş, kurtuluşu Memlükler'e sığınmakta bulmuştu. Beylikler için asıl tehlike, Osmanlı Devleti'nin gelişmesi ve Anadolu'nun siyasî birliğini sağlamak için harekete geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Özellikle Yıldırım Bayezid zamanında (1389-1402) Karaman, Germiyan, Hamîd, Menteşe, Aydın, Saruhan ve Candaroğulları beylikleri ortadan kaldırılmıştır. Timur'un Ankara Savaşı'nda Yıldırım Bayezid'i mağlûp etmesi bu beyliklerin tekrar canlanmasına sebep olmuşsa da Osmanlı Devleti'nin hızla eski kuvvetini kazanması Anadolu'daki beyliklere hayat hakkı tanımamıştır. Sonunda Osmanlılar bu beylikleri ortadan kaldırarak Anadolu'da siyasî birliği yeniden sağlamayı başarmışlardır."*⁶

Moğolların vesayeti altındaki

Anadolu'ya yeniden birlik ve huzur gelmesini Müslüman ya da gayrimüslim halkın istediğini, beyliklerin de bu gaye ile hareket ettiğini tahmin etmek zor olmasa gerektir. Bilindiği gibi Osmanlı Beyliği, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılması sonrasında kurulan beylikler arasında ön plana çıkmıştır ve kısa sürede devlet olmuştur⁷. 1302 Koyunhisarı (Bapheus) zaferi

² Daha geniş bilgi için (bkz. Faruk Sümer, "Kösedağ Savaşı", *TDVİA*, C.26, 2002, s.272-273.)

³ Sümer, *a.g.m.*, s.273.

⁴ Merçil, *a.g.m.*, 138.

⁵ Merçil, *a.g.m.*, s.139.

⁶ Merçil, *a.g.m.*, s.139.

⁷ Feridun Emecen'in bu konudaki yorumu değerlidir:

ile devletleşmenin başladığı kabul edilir⁸. 1326'da Bursa; 1331'de İznik, 1334'te Karesi, 1337'de Kocaeli, 1353'te Çimpe Kalesi, 1354'te Gelibolu, 1361'de Edirne alındı. 1364'te Sırpsındığı Savaşı'nda Balkan devletlerinden bazıları birleşip Osmanlı'yı Trakya'dan atmak istedi ama savaş sonunda kazanan Osmanlı olduğu için Balkanlar'da yayılmanın önü açıldı. 1389'da Kosova Savaşı'nda Sırp'ları mağlup eden Osmanlı Devleti savaş meydanında padişahlarını yani I. Murad'ı kaybetmiştir. Kazanılan zafere sevinmeden padişahlarının ölümüne üzülen Osmanlılar bu olayın şokundan çok geçmeden kurtulmuştur. I. Bayezid tahta geçmiştir.

Yıldırım Bayezid (1389-1402) döneminde Osmanlıların 1396 yılında Niğbolu'da Haçlı ordusuna karşı kazandıkları zafer Türklerin Balkanlardaki egemenliklerini kalıcı hale getirmiştir⁹. Osmanlı'nın en önemli rakibi olan Karamanoğulları Beyliği Niğbolu Zaferi'nden sonraki iki yılda Osmanlı'nın hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu tarihlerde Aksaray da Osmanlı hâkimiyetine girmiştir¹⁰.

Sonraki yıllarda Anadolu'da epey karışıklılar olmuştur. Bilindiği gibi 1402'de Ankara Savaşı meydana gelmiş; Anadolu'nun siyasi birliğini paramparça eden bu savaşta Osmanlı ile Timurlular karşı karşıya gelmiştir. 28 Temmuz 1402'de Ankara yakınlarındaki Çubuk ovasında gerçekleşen bu savaş sonrasında Anadolu'da fetret devri başlamıştır¹¹. “Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nın ardından ölümü ile geride Süleyman, İsmâ, Mûsâ, Mehmed, Mustafa ve Kasım adlı oğulları kalmıştı. Osmanlı Devleti'ni parçalamak isteyen Timur, Ankara Savaşı'nı kazandıktan sonra Anadolu beylerine ait toprakları Osmanlılar'dan alıp eski sahiplerine iade etmiş, geri kalan yerleri de Bayezid'in oğulları arasında paylaştırmıştı”¹².

Sonrasında ise beylikler yeniden canlanmaya başlamıştır. On beşinci asrın ilk çeyreğinde Anadolu'nun tadı epeyce kaçmıştı. Bu yıllarda elbette hep huzursuzluk olmadı. Kültür tarihimiz açısından müstesna bir yere sahip ve Süleyman Çelebi tarafından yazılmış Türk Edebiyatı'nda ilk mevlid örneği olan *Vesiletü'n-Necat* adlı eser yine bu yıllarda yazılmıştır. Fetret devrinin devam ettiği yıllarda

“İlk yıllarda Bizans hududunda daha çok Bizanslılar ile olan mücadelesiyle bulunduğu yerde bir beylik olarak ortaya çıkan Osmanlılar'ın, diğer Türkmen beylikleri arasındaki yeri ayrı bir önemi haizdir. Türkmen dünyasının kendisine has temel özelliklerinden etkilenen ve aslında bu dünyanın bir parçası olan Osmanlılar XIV. yüzyılın ilk yarısında tıpkı diğer beylikler gibi İlhanlı nüfuzunu yakın bir şekilde hissetmekteydi. Onlar da diğerleri gibi belirli dönemlerde İlhanlılar'ın hareketlerini dikkatle takip etmek zorunda kalmışlardı. 1320'li yılların ortalarında Timurtaş'ın sebep olduğu karışıklık, İlhanlıları esası bir şekilde sarstı. 1326'da uç beylerini sıkıştıran Timurtaş'ın durumunun kötüleşip ertesi yıl Mısır'a kaçması, bütün diğer uç beyleri gibi Osmanlılar'ı da oldukça rahatlatmıştı”.

(bkz. Feridun Emecen, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.9, Ed. H. Celal Güzel, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.25.)

⁸ Halil İnalcık'ın Osmanlı'nın kuruluş tarihi hakkındaki bu görüşü uzun zamandır tartışılmakta ve genel olarak da kabul görmektedir.

⁹ Mustafa Daş, “Saint-Denis Ruhbanının Kroniği Adlı Fransız Kaynağına Göre Niğbolu Savaşı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C.XXVII, S.1, s.69.

¹⁰ İ. Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, C.1. s.114.

¹¹ a.g.e., C.1, s.127.

¹² Fahreddin Başar, “Fetret Devri”, *TDVİA*, C.12, 1995, s.480.

Şeyh Hâmid-i Velî Aksaray'da yaşamıştır ve burada vefat etmiştir.

Fetret devri diye bahsedilen bu karışıklıklar 1413 yılında, I. Mehmed'in tahta çıkmaya çalışan kardeşlerini ortadan kaldırmasıyla kapanmıştır¹³. Fazla geçmeden Şeyh Bedreddin isyanı patlak vermiştir. Fetret Devri'nin devam ettiği yıllardaki karışıklığın isyana zemin hazırladığı genel olarak kabul görülür¹⁴ ve Şeyh Bedreddin isyanı üzerinden asırlar geçmesine rağmen halen bazı tartışmaların fonu olarak değerlendirilmektedir.

1421 yılına gelindiğinde Çelebi Mehmed vefat etmiş ve oğlu II. Murad tahta çıkmıştır. 1422'de Düzme ya da Düzmece olarak da anılan Mustafa Çelebi saltanat iddia etmişse de II. Murad tarafından idam ettirilmiştir¹⁵.

1425 yılında Molla Fenârî, Osmanlı'nın ilk şeyhülislamı olarak vazifelendirilmiştir. 1427-28'de Germiyanogulları Beyliği ilhak edilirken 1430'da Selanik fethedildi. Mürşidi Şeyh Hamîdüddîn-i Aksarâyî olan ve

Anadolu'nun “manevî muhafızı” sıfatıyla anılan Hacı Bayrâm-ı Velî vefat etmiştir¹⁶.

1444 yılında II. Murad tahttan çekilmiş ve genç yaştaki oğlu II. Mehmed Osmanlı Devleti'nin yeni padişahı olmuştur. Kaynakların belirttiğine göre batıda ve doğuda yapılan antlaşmaların sükûneti getirdiğine inanan II. Murad ayrıca oğlu Alaaddin'in vefatının verdiği üzüntüden dolayı da sakin bir hayat yaşamak ister. Fakat barış antlaşmalarına uymak bir kenara Türkleri Balkanlardan tamamen atmanın hırsıyla Osmanlı'ya saldırıya geçilmiştir. Fakat umdukları gibi olmaz ve savaşı kesin olarak Osmanlı Devleti kazanmıştır¹⁷. Dört yıl sonra Macar Kralı Hünryadi Yanoş Varna'nın intikamını almak için 2. Kosova Savaşı'nda şansını bir kez daha denemiştir. Fakat bu savaşta da Osmanlı kazanmıştır¹⁸.

II. Murad'ın tahttan çekilmesini fırsat bilip Osmanlı'yı Balkanlardan atmak isteyenler hüsrana uğramıştı. 1451 yılında II. Murad vefat edince oğlu II. Mehmed tahta çıkmıştır. Sadece Türk tarihini değil özellikle Avrupa tarihini ve

¹³ Danişmend, a.g.e., C.1, s.166.

¹⁴ Ali Kozan, “İdeolojik Okumalardan Bilimsel Zemine: Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin İsyânı”, *İSTEM*, S.13, 2009, s.181-198.

¹⁵ Danişmend, a.g.e., C.1, s.182, 184 ve 186.

¹⁶ a.g.e., C.1, s.194, 195 ve 197.

¹⁷ Sayın Emecen bu konuda şöyle yazmaktadır: “...Karamanlılar ve Macarlar'la yaptığı antlaşmaların sükûneti sağladığını düşünerek tahttan çekilme kararı almış, yerini küçük yaştaki oğlu II. Mehmed'e bırakmıştı. Fakat olaylar hiç de ümit ettiği gibi gelişmedi. Müttefik Hristiyan ordusunun aradaki barışa rağmen harekete geçmesi büyük bir telâşa yol açtı, Edirne'nin tahkimi için hazırlıklar yapılmaya başlandı. Bunun üzerine ordunun başına geçmek zorunda kalan II. Murad, Gelibolu'nun Hristiyan donanması tarafından tutulduğunu haber alınca ekim ayı sonlarında Ceneviz tüccar gemilerini kiralayarak İstanbul

Boğazi'nden karşı yakaya geçti. Edirne'ye gidip oğlu Mehmed'i muhafazada bıraktı ve topladığı kuvvetlerle Varna istikametine yöneldi” “...Kaçan Macar ordusunun bir bölümü arka saftaki arabalardan oluşan barikata sığındı, buradan top ve tüfek atışlarıyla Osmanlı saldırısına karşı koymaya çalıştı. Ancak bu, bazı Macar birliklerine geri çekilmek için zaman kazandırmaktan başka bir işe yaramadı. Daha sonra onlar da teslim oldu. Kralın ölüm haberini alan Hunyadi durumun kötüye gittiğini görünce Eflak tarafına çekildi. Panik halindeki kaçış sırasında Kardinal Cesarini aldığı yaraların tesiriyle hayatını kaybetti. Savaş meydanında kalan Macarlar'ın sayısı 7-8000 dolayındadır; Osmanlı kaybı da buna yakındır”. (bkz. Feridun Emecen, “Varna Muharebesi”, *TDVİA*, C.42, 2012, s.527,528.)

¹⁸ Danişmend, a.g.e., C.1, s.221.

dolayısıyla da dünya tarihini değiştiren en önemli olaylardan birisi olan İstanbul'un fethi 1453'te II. Mehmed döneminde gerçekleşmiştir. Bu fetihden sonra padişahın adı tarih kitaplarına "Fatih Sultan Mehmed" olarak geçmiştir. Osmanlı tarihinin dünyaca bilinen padişahı Fatih Sultan Mehmed, fethettiği Konstantinopol'ün eskiden olduğu gibi yine imparatorluk şehri olmasını arzuladığından önemli kararlar alıp uygulamıştır. Fatih Sultan Mehmed, vefat tarihi 1481'e kadar Osmanlı ülkesini büyütmüştür. İstanbul şehrinin nüfusunu çoğaltmak için Aksaray da dâhil olmak üzere özellikle Karamanoğullarının hâkim olduğu topraklardan insanları göç ettirmiştir. İstanbul'daki Aksaray'ın isminin kökeni elbette Aksaray şehrinden geliyor ve bunun delili de Fatih'in çağdaşı olan Âşık Paşa-zâde'nin eserinde aynen şöyle geçiyor:

"Hünkâr, İshak Paşa'ya emretti: "Sen var! Karamanoğlu'nu ilden çıkar, bu devletsiz Rum, Karaman'da hayli bedbahtlıklar eyledi" dedi. "Şimdi sen var, içinden müfsidini çıkar" dedi. İshak Paşa yürüdü, Larende'ye vardı; oradan sürdü. İçil'e girdi. Karamanoğlu kaçtı, Uzun Hasan'a gitti. İshak Paşa Aksaray'a geldi. Padişah, "Aksaray'dan ev sür, İstanbul'a getir" diye emretti. İshak Paşa padişahın emrini yerine getirdi. Şimdiki Aksaraylı Mahallesi, İshak Paşa'nın sürüp getirdiği halktır"¹⁹.

Fatih Sultan Mehmed'in 1481'deki vefatının akabinde hangi oğlunun tahta geçeceği devlet açısından önemli bir konu oldu. Cem Sultan tahta geçmek için pek çok ittifaklar yapsa da neticede II. Bayezid tahta geçen isim olmuştur. 1495'te Cem Sultan'ın ölümüne kadar devletin başını ağrıtan bir mesele olan Cem Sultan-II. Bayezid arasındaki mücadele hakkında halen tartışılan konular vardır.

1489-1490 yıllarında Memluk hükümdarı Kayıtbay, Kayseri, Ankara ve Aksaray'ın da içinde olduğu pek çok Anadolu şehrini almış ve yakıp yıkmıştır. II. Bayezid'in büyük bir orduyla geldiğini öğrenmesi üzerine buraları terk etmiştir.

II. Bayezid devrinde Karamanoğlu Kasım Bey, Cem Sultan tarafını tutarak başkaldırmış, Aksaray halkını da kendisine katılmaya çağırmıştır. Ancak Aksaraylılar iktidardan yana tavır alarak, II. Bayezid'e sadık kalmışlardır. II. Bayezid de bu tutum karşısında Aksaraylıları vergilerden belli bir dönem muaf tutmuştur²⁰.

Hicri 924 (1518) tarihli Tahrir Defteri'de göre Aksaray şehrinin mahalleleri ve nüfusu hakkında bilgiler de vardır. Defterde verilen rakamlara göre, 1518 yılında Aksaray şehrinde tahminen 7 bin kadar nüfus bulunuyordu²¹. Yine bu belgenin son sayfasında şöyle yazmaktadır:

¹⁹ Âşıkpaşazâde, *Âşık Paşazade Tarihi – Derviş Ahmed Aşık*, Haz. Cemil Çiftçi, Mostar Yayınları, İstanbul, 2008, s.254.

²⁰ Şehzade Cem Sultan ile Karamanoğlu Kasım Bey Aksaray'dan destek istedikleri vakit (1482), Aksaraylılar padişaha bağlılık gösterdiğinden Sultan

II. Bayezid tarafından olağanüstü vergilerden muaf tutulmuştur, sonraki padişahlar da bu muafiyeti devam ettirmiştir. (bkz. BOA, TT.d, 455, s. 571-580.)

²¹BOA, TT.d, 455, s. 571-580.

تقن لافراي علي قلم جلبي مرحوم ابا قیلة اوغلی اوزرلرینه گلیجه استقامت و کلاه
سپیده خود ارنده و تاثیر اکثر سلطان یایزید قانده معافیت نامه و پلته ییج
ارشاه عالم نیامده مزار نامه و برلته

Nefs-i Aksaray halkı Cem Çelebi merkûm ile Karamanoğlu üzerlerine gelicek istikâmet etdikleri sebebdan avârizdan mu'âfiyet için Sultan Bayezid Han'dan mu'âfiyetnâme verilmiş ve ba'zı pâdişâh-ı âlem-penâhdan mukarrer nâme verilmiş.

Somuncu Baba Mescidi tamir edilirken